

Čechy

Zeměpanská správa

- *politická*

1748 královská deputace

1749 královská reprezentace a komora

Zcela byrokratický úřad obsazený úředníky z povolání v čele s předsedou

1763 královské české zemské gubernium

Úřad se zeměpanským rázem, předsednictví ale přenecháno stavům, nejvyšší zemští úředníci tedy převedeni – sloučení dvě oddělení – sezení: pro *provinciální a judiciální* agendu podle instrukce z roku 1764 v čele president = nejvyšší purkrabí, kromě ostatních nejvyšších úředníků ještě 6 placených radů – bez rozdílu stavu

- stejná působnost jako Královská reprezentace a komora, agenda se dělila na pět základních skupin:
 - *- publicum a politicum*
 - *- contributionale*
 - *- militare*
 - *- camerale*
 - *- commerciale*
 - *- judicale*

Guberniální komise:

- consessus in causis summi principis et commissorum
- komerční konses
- zdravotní komise
- nadační komise
- policejní a bezpečnostní komise
- studijní komise
- komise pro revizi knih
- židovská komise
- merkantilní a směnečný soud
- hraniční komise
- vrchní hospodářské direktorium pražských a privilegovaných měst
- mincovní a horní úřad
-

Za guberniální komise byly považovány i **HOSPODÁŘSKÉ SPOLEČNOSTI** zřizované v zemích z příkazu vlády na konci 60. a počátku 70 let 18. stol. pro podporu zemědělství a zemědělského průmyslu –

VLASTENECKO-HOSPODÁŘSKÁ SPOLEČNOST. Z nich se v druhé polovině 19. století vyvinuly zemědělské rady.

Josefa II

U gubernia se rozhodovalo kolegiálním způsobem, pracovali zde vedle radů, sekretáři a koncipisté.

Střet Josefa II. s nejvyšším purkrabím knížetem **Fürstenberkem** o uniformní předpisy, **Josef II.** jej přiměl bez vědomí **státní rady** k resignaci a na jeho místo jmenoval hraběte **Nostice** – jemu přikázal předložit návrh na upravení agendy českého gubernia a krajských

úřadů. S Nosticovým návrhem nebyl spokojen a vyžádal si nový podrobný návrh, který měl vycházet z 19ti „*nezměnitelných zásad*“ stanovených panovníkem

Hlavní důraz kladl na úplné spojení **zemské správy se stavovským zřízením** – uskutečněno panovníkovým reskriptem **27. října 1783** – zrušovaly se jím stavovské zemské výbory a jejich agendu převzala gubernia – k nim byli přibráni dva stavovští deputovaní – z panského nebo rytířského stavu – s charakterem skutečných guberniálních radů

1783 zrušen soudní senát

Naopak soustředění veškeré finanční správy do gubernií – tj. *contributionale* i *camerale*, též *bankale*;

- montanistická správa **1783** zrušen úřad nejvyššího **mincmistra a perkmistra** a jeho agenda definitivně přičleněna guberniu – vykonávali horní radové – jim podřízeny **vrchní horní úřady – Příbram, Jáchymov** – zařízené **1813 (1814)** V nejvyšší instanci hornictví kolísalo mezi správními a komorními úřady ==hojné změny v nejvyšší instanci báňské správy – od 1835 do 1848 opět dvorská komora v mincovnictví a hornictví. Soudní věci hornictví a mincovnictví byly přikázány nově vytvořeným horním soudům.

Většina guberniálních komisí zrušena

Gubernium z Pražského hradu přestěhováno na Malostranské náměstí - komplex domů – zásada – vše co souvisí s politickou správou, aby bylo soustředěno na jednom místě, kde mohli pracovat všichni guberniální radové se svým personálem.

Polovina 80. let instrukce pro gubernia – včetně dalších dodatků – cílem zvýšit kompetence úřadu

- zřízena presidiální oddělení – pro vyřizování všech důležitých věcí politického charakteru
- rozdělení na departementy – referáty v čele s guberniálním radou, grémium radů tvořilo jádro úřadu

Josef II. dal zemským šéfům volnost v rozhodování záležitostí i v disponování s podřízeným personálem – v roce 1782 panovník přes nesouhlas členů **státní rady** znovu potvrdil svoje dřívější rozhodnutí a setrval na jeho názoru, že šéfové mají vést úřady podle vlastních představ a řídit se pouze jeho záměry. Nakonec stanoveno, že od gremiálních zasedání nemá být upuštěno, jejich svolávání mělo mít především informativní účel – seznámení s novými nařízeními, projednávat nejdůležitější záležitosti.

Tím, že gremiální systém nebyl úplně zrušen, došlo časem k jeho rozšíření

Způsob projednávání byl v podstatě stejný, jak to stanovila instrukce z r. 1762 pro česko-rakouskou dvorskou kancelář

Představený gubernia = zemský šéf, zástupce – representantem panovníka v zemi, byl v kontaktu s policejním a censurním dvorským úřadem ve Vídni, uděloval příkazy policejnímu ředitelství v zemi a měl přímé spojení s rakouskými zastupitelskými úřady v sousedních státech a předsedal zemskému sněmu.

1785 – policejní ředitelství po vzoru Vídně v Praze, Brně, Opavě – policejní ředitel podřízen zemskému šefovi, zároveň i *policejnímu a censurnímu dvorskému úřadu ve Vídni*, jeho pravomoc na území města – zpravodajsky pracoval po celé zemi
Nejdůležitější *presidiální agenda* soustředěny všechny důvěrné a tajné věci, tajná politická policie i část policie kriminální, pokud šlo o význačné zločiny, které měly být utajeny.
Nejdůležitější agenda státní bezpečnosti.

Pro silniční a technickou agendu vznikla v zemích **silniční ředitelství** – od roku 1788 – **provinční stavební ředitelství** později sloučena ve spojená provinční stavební a silniční ředitelství

Pro medicínální agendu byla vytvořena v gubernií funkce **protomediků a zdravotních radů 1789** – **lázeňská inspekce** při pražském policejním ředitelství – střežení množství cizinců přicházejících do západočeských lázní- funkce *lázeňského komisaře*.

Leopold II

Návrat k době Marie Teresie

- obnovení stavovských zemských výborů – tím odpadli dva stavovští deputovaní u gubernia

V podobě dané jim Leopoldem zůstala gubernia zachována až do 31. 12 1849

ŠKOLSTVÍ

Hlavní starost o všechny typy škol nesla **gubernia** – jím podléhali krajští školní komisaři.
Při guberniích ale existovaly nejrůznější komise:

Komise normálních = zemská školní komise = vrchní školní ředitelství gymnazijní a studijní komise

Studijní kones, z něj vznikla ředitelství nebo direktoriáty, a to gymnazijní, filozofický, právní, lékařství a teologický.

- *hospodářská*

1745 -zrušena ČESKÁ KOMORA - agenda přenesena na č. místodržitelství –

1748 zřízeny **královské deputace** – převzaly většinu agend stavovských hospodářských úřadů a byly jim postaveny na roveň, podřízeny (již ne kancelářím) ale **hlavní deputaci** ve Vídni – presidentem **Haugwitz**

1749 **na královskou reprezentaci a komoru**

prakticky vše z politické správy a finanční správy = *camerale i militare mixtum*

- působily při ní různé komise s trvalou nebo přechodnou působností Haugwitzovy zásahy do Českého zemského sněmu

- požadavek berní reformy a odstranění jakéhokoliv stavovského vlivu na armádu, MT snaha mít armádu o 108 000 mužů – potřeba pravidelného ročního příjmu do státní pokladny 14 milionů zl.

Haugwitz zavázal stavy – smlouvou, že budou 10 let platit o 5 mil. zl. více než dosud, vláda ale nebude vyžadovat víc ani za mimořádných okolností, stavové budou vyvázáni z naturálních povinností pro vojsko s výjimkou jeho ubytování = **decenální recesy** – jednotlivé zemské sněmy hladce přijaly == sněmovní jednání poté klesla na pouhou formalitu, stavové se takto zbavily posledního možného vlivu vykonávat na vládu nátlak

Důsledkem **decenálních recesů** byl nový *kontribuční řád* z roku 1748, oba *tereziánské rustikální katastry a tereziánský katastr panské půdy exequatorium dominicale* – zdanění i dominikánské půdy, nejen rustikálu, platí tedy berní (*extraordinarium*) nejen ze svého rustikálu ale i dominikálu.

1749 ustanoven **komerční kones**

Marie Teresie zřizuje ještě **manufakturní kolegium**

Obojí sjednoceno **1753 v Consessus in commercialibus et manufacturiticis**

1772 komerční konses zrušen a nahrazen **Komerční komisí** – ta byla součástí gubernia
1776 komerční komise zrušeny a komerční agenda se stala integrální součástí politické správy a byla vykonávána bezprostředně gubernii – popř. královským úřadem.

V krajích ustanoveni komerční *inspektoři a manufakturní komisaři* popř. tzv. *krajští subalterni* – jim přikázán dozor nad továrnami manufakturami i řemesly – zprávy podávali komerčním konsesům.

- **Justiční**

-

HRDELNÍ SOUDNICTVÍ

V jistém úpadku – tomuto úpadku měl zabránit dohled krajských hejtmanů – kontrolovali jak dohlédací orgány vězení hrdelních soudů, tak stav osob v nich.

Od k. 17 stol. si postupně krajští hejtmani podřizovali městské soudy, zajišťovali přesuny vězňů k lépe fungujícím a vybaveným hrdelním soudům, ostatní měnili v jejich pomocné orgány

- od r. 1732 mohli KH navrhopvat, aby soudy nezachovávající předpisy o hrdelním soudnictví byly zbaveny práva vykonávat hrdelní jurisdikci

- volání po redukci špatně fungujících HS – zdařilo se jen na návrh královského tribunálu v r. 1729 na Moravě – 200 hrdelních soudů redukováno
- 1752 druhá restrikce moravských hrdelních soudů – pravomoc zůstala jen královským městům + 26

- 1754 další redukce – druhý pokus v Čechách – skončil vinou nezájmu krajských hejtmanů neúspěšně, a úspěšný byl teprve třetí pokus. Od ledna 1766 směly vykonávat hrdelní jurisdikci v Čechách jen soudy 4 pražských měst, městský soud v Chebu, soud pražské university a dále 24 měst. Zároveň byl vytvořen tzv. KRIMINÁLNÍ FOND – spravovaný apelačním soudem, do kterého přispívala města, kterým byl výkon hrdelní jurisdikce odňat či pozastaven a plynuly sem i jiné příjmy, zejména z pokut. Města, kterým byla hrdelní pravomoc ponechána, byla povinna mít soudy řádně obsazeny radními, kteří měli ovládat platný hrdelní řád a u každého soudu musel být právnícky vzdělaný *přísežný písař – syndik* – jemu pomáhal při vyřizování trestní agendy jeden ze členů městské rady, který se musel stejně jako syndik podrobit kvalifikační zkoušce u apelačního soudu.

Začlenění soudní pravomoci v hrdelních věcech do bezprostředního vlivu státního aparátu se mělo stát jednou z forem omezení pravomoci pozemkových vrchností a samostatného soudnictví královských měst, což byla tendence typická pro celé teresiánské a josefínské období.

Morava

Zeměpanská správa

- **politická**

1748 královská deputace – nemá být v konkurenci s tribunálem

1749 **královská representace a komora** – přeměnou královské deputace a tribunálu-personálně lépe vybavena než deputace – podřízena *Directoriu in publicis et cameralibus*

1763 královské moravské zemské gubernium

Zřízeno k 1. 7. – v čele nejvyšší - hrabě Schrattenbach

Úřad se zeměpanským rázem, předsednictví ale přenecháno stavům, nejvyšší zemští úředníci tedy převedeni – sloučení

Dvě oddělení – sezení: pro *provinciální a judiciální* agendu

- stejná působnost jako kRaK, agenda se dělila na pět základních skupin:
- *publicum a politicum*
- *contributionale*
- *militare*
- *camerale*
- *commerciale*

Guberniální komise:

- consessus in causis summi principis et commissorum
- komerční komise
- zdravotní komise
- nadační komise
- policejní a bezpečnostní komise
- studijní komise
- komise pro revizi knih
- židovská komise
- merkantilní a směnečný soud
- hraniční komise
- mincovní a horní úřad

Za guberniální komise byly považovány i HOSPODÁŘSKÉ SPOLEČNOSTI zřizované v zemích z příkazu vlády na konci 60. a poč. 70 let 18. stol pro podporu zemědělství a zemědělského průmyslu

MORAVSKO-SEZSKÁ SPOLEČNOST K PODPOŘE ORBY, PŘÍRODOVĚDY A VLASTIVĚDY

Z nich se v druhé pol. 19. století vyvinuly zemědělské rady.

1782 střet **Josefa II.** se zemským hejtmanem **Blümegelem** (bratr kancléř hrabě Blümegele také propuštěn v nemilosti)
(Čechy: purkrabí Fürstenberg)

Sloučení Moravy a Slezska

Pokoušela se již Marie Teresie do jediného politického a soudního orgánu, v roce 1777 však odloženo – **Josef II.** pokračoval v započatém úsilí, uskutečnil ve dvou etapách v letech 1782-1783. Pro obě země bylo zřízeno

Moravsko-slezské gubernium v Brně – v čele s gubernátorem = moravský zemský hejtman, zastupoval ho první guberniální rada. **Královský úřad v Opavě** byl zrušen.

Sloučení bylo jen administrativním aktem, neboť stavovské instituce s výjimkou zemských výborů zůstaly zachovány a zejména zůstal v platnosti slezský zemský sněm (konvent).

Josef II. se postaral o důstojné umístění nového gubernia v Brně – augustiniánský klášter – zásada, aby vše co souviselo s politickou správou bylo soustředěno na jednom místě – aby zde mohli pracovat všichni guberniální radové i se svým personálem.

Presidiální oddělení

Departementy (referáty) v čele s guberniální radou

Grémium radů – jádro úřadu

Šéfové gubernií získali od **Josefa II.** velkou volnost v řízení úřadu a správě země, gremiální zasedání spíše informativní charakter

Gubernátor – představený úřadu = zástupce – representant panovníka v zemi, stál v čele gubernia, byl i šéfem policie, ve styku s policejním a censurním úřadem ve Vídni, uděloval příkazy policejnímu ředitelství v Brně, přímé spojení se zastupitelskými úřady v cizích státech **do roku 1790 i prezidentem apelačního soudu**

Nejvyšší zemští úředníci

Zemský hejtman stál v čele gubernia i v čele nově organizovaného apelačního soudu

Zemský sudí v čele nového moravsko-slezského zemského soudu

Podkomoří dohled na hospodaření královských měst

Za **Leopolda II.** odpadají dva stavovští deputovaní – obnovení zemských výborů

V této leopoldovské podobě gubernia trvají až do 31. 12. 1849 – též ve spojení Moravy a Slezska

- *hospodářská*

1748 královská deputace – pro výběr daní – podřízena ne DK ale hlavní deputaci ve Vídni – presidentem Haugwitz

1749 zanikl rentmistrovský úřad

1749 ustanoven **komerční konses**

Marie Teresie – zřizuje ještě **manufakturní úřad** – dozor nad veškerou manufakturní i tovární výrobou

V krajích ustanovení *komerční inspektoři a manufakturní komisaři* popř. tzv. *krajští subalterni* – jim přikázán dozor nad továrnami, manufakturami i řemesly – zprávy podávali komerčním konsesům

1772 komerční konses zrušen a nahrazen **komerční komisí** - ta byla součástí gubernia

1776 **komerční komise** zrušeny a komerční agenda se stala integrální součástí politické správy a byla vykonávána bezprostředně gubernií – popř. královským úřadem

Fiskální úřady

Jejich význam vzrostl po zrušení jezuitského řádu a po rušení klášterů, klášterní statky přešly do správy státu a fiskus vedl i spory, týkající se zrušených klášterů.

Nová soudní organizace **Josefa II.** **1783** naopak jejich kompetence poněkud oslabil.

1783 řádně organizován fiskální úřad pro Moravu a Slezsko v Brně- opatřen řádnou instrukcí – do čela komorní prokurátor se dvěma fiskálními adjunkty s personálem – jeden z nich zástupcem poddaných ex offo, 1840 ustanoven třetí adjunkt, 1843 čtvrtý adjunkt

1850 fiskální úřady přebudovány na **FINANČNÍ PROKURATURY**

- *justiční*

Tribunálu – 1749 odňata politická správa – ponechána soudní agenda

1753 zřízen **apelační soud v Brně** – tím přestávají apelace z Moravy do Prahy

- do roku 1790 presidentem zemský hejtman

HRDELNÍ SOUDNICTVÍ

V jistém úpadku – úpadku měl zabránit dohled krajských hejtmanů – kontrolovali jak dohlédací orgány vězení hrdelních soudů, tak stav osob v nich

Od k. 17. stol. si postupně podřizovali městské soudy, zajišťovali přesuny vězňů k lépe fungujícím a vybaveným hrdelním soudům, ostatní měnili v jejich pomocné orgány

- od r. **1732** mohli KH navrhnout, aby soudy nezachováající předpisy o hrdelním soudnictví byly zbaveny práva vykonávat hrdelní jurisdikci.
- Volání po redukci špatně fungujících HS – zdařilo se jen na návrh královského tribunálu v r. **1729 – 200** hrdelních soudů redukováno,
- **1752** druhá restrikce moravských hrdelních soudů – pravomoc zůstala jen královským městům + 26
- **1754** další redukce

Slezsko

Nástupnické války vedly ke ztrátě Slezska **1742**.

Zeměpanská správa

- *politická*

1742 pro zbývající Rakouské Slezsko vytvořen

Královský úřad – OPAVA - jeho presidentem se stal **Bedřich Vilém Haugwitz**

Snižování politické pravomoci knížecích úřadů

1743 Haugwitz předložil panovnici návrhy na správní reformu Slezska na podporu panovnického centralismu, panovnice přijala a KÚ se stal zeměpanským úřadem s výkonem politické i ekonomické správy

Haugwitz pověřen i reformou správy v jiných zemích – **1747** – Korutany a Kraňsko – politická i finanční agenda odňata stavům a svěřena tzv. deputaci, zásahy i do české správy – požadavek berní reformy

1749 přejmenován na **královskou reprezentaci a komoru**

1763 královský úřad

1782 Moravsko-slezské gubernium

- *hospodářská*

1742 – vytvořen **generální daňový výběrčí úřad**

Nahrazoval obdobný úřad dosud fungující ve Vratislavi – šlo o stavovský úřad, ale v berních záležitostech byl pomocným orgánem královského úřadu a zanikl až **1850** zřízením *finančního ředitelství*

1749 **komerční konses**

1772 komerční konses zrušen a nahrazen **Komerční komisí** - ta byla součástí **královského úřadu**

1776 **komerční komise** zrušeny a komerční agenda se stala integrální součástí politické správy a byla vykonávána bezprostředně královským úřadem

Krajská správa

Instrukce z roku **1731** s doplňky zůstala v platnosti do **1751**, zajišťovala krajským hejtmanům rozsáhlou působnost v oblasti patrimonie, v kontribuční agendě, při správě vojenských záležitostí a v policejní, soudní a politické agendě. KH již měli určité právo kontroly a dozoru nad královskými městy, úkolem podpora rozkvětu obchodu a celého hospodářského života, spolupracovali se soudy, dozírali na zdravotní a hygienické poměry.

Tereziánská reforma krajské správy začala ve Slezsku

1744 královský úřad v Opavě kontrolovali tři tzv. zemské starší jmenovaní na rok, Slezsko tak rozděleno do tří krajů zahájen proces postátnování krajské správy – iniciátorem Haugwitz – vyhlášení *systemálního patentu* v roce 1748 – jím upravená nová berní a vojenská soustava podle decentních recesů, rozšířena působnost krajských úřadů, postavena na nový základ. Zvýšeno služné krajských hejtmanů – rozděleno na dvě složky – polovinu platil stát, jen druhou polovinu stavovské fondy

KH měli dohlížet na ustanovení systemálního patentu a pomáhat při jeho prosazování.

Byli podřízeni královským deputacím – od 1749 královským representacím a komorám, kancelář krajského úřadu již řádně organisovaná, přestalo se požadovat, aby hejtman byl ustanovován ze šlechty v kraji usedlé – naopak se žádalo, aby přicházel odjinud – aby nebyl vázán osobními zájmy.

1750 do Čech vyslána speciální dvorská komise s pověřením revidovat KÚ pokud jde o nedostatky v kontribuční agendě. Výsledek revize přispěl k rozhodnutí reformovat celé krajské zřízení.

Císařským reskriptem z 23. ledna **1751** provedena zásadní reforma krajské správy

- znamenalo za 1. úplné postátnění krajské správy,
- za 2. ukončení celé první etapy tereziánských správních reforem.

KÚ se staly *druhou instancí* veřejné (politické) správy.

Reskript z roku **1751** ruší staré stavovské zřízení v Čechách – tedy hejtmany – ustanovuje jednoho, platil jej plně stát – plat se zvýšil i o plat pro krajského sekretáře. Reskript ustanovoval také funkci krajského adjunkta a začal se vytvářet i další personál zbyrokratizovaného krajského úřadu.

Hejtmani byli nadále vybíráni z pánů a rytířů s českým inkolátem, úřady každoročně obnovovány. Za Josefa II. poprvé jmenován KH z *měšťanského stavu*

Nářizeno nové dělení krajů:

Aby byly poměrně stejně velké – 4 kraje tedy rozděleny a počet se rozrostl na **16 krajů** v Čechách.

Žatecký kraj rozdělen na *žatecký a loketský podíl*

Plzeňský kraj na *plzeňský a klatovský podíl*

Bechyňský kraj na *táborský a budějovický podíl*

Hradecký kraj na *hradecký a bydžovský podíl*

Podíly ještě v roce 1751 postaveny na roveň krajů.

Krajskými městy v roce 1751 byla:

Mladá Boleslav

Čáslav

Hradec Králové (1779-1792 krajský úřad přenesen do Hoříněvsi)

Nový Bydžov (1784–1850 krajský úřad v Jičíně)

Chrudim

Litoměřice

Plzeň

Klatovy

Písek (Prácheňský kraj)

Tábor

České Budějovice

Žatec

Loket

Praha – sídlo Kouřimského kraje

Rakovnického kraje - od 1788 trvale přeneseno do Slaného
Berounského kraje – 1788-1792 z popudu Josefa II. v Berouně
Praha nebyla začleněna do žádného kraje

Morava

6 krajů

Brněnský

Jihlavský – v letech 1783- 1850 sídlo ve Velkém Meziříčí

Znojemský

Hradištský

Olomoucký – 1783-1794 krajský úřad v Uničově

Přerovský – 1783–1850 sídlo v Hranicích

Slezsko

Královskému úřadu v Opavě podléhali zemští starší

- ve Vidnavě pro Nisko
- v Opavě pro Opavsko
- v Těšíně pro Těšínsko

Teprve 1783 vytvořeny krajské úřady a země rozdělena na:

Opavský kraj – se sídlem v Opavě (v letech 1783 – 1793 v Krnově)

Těšínský kraj - Těšín

Po dokončení reformy konány revize a podle krajské reformy v zemích České koruny prováděny úpravy krajské úřady v ostatních rakouských zemích a tam, kde vůbec do té doby neexistovaly, byly zavedeny.

Postátnění krajské správy velmi významným krokem – měl umožnit bezprostřední vliv i na vrchnostenské úřady a na magistráty.

Již **1768** jednáno o reformě krajských úřadů – k uskutečnění došlo až za **Josefa II.** (1782 nezměnitelné zásady) – aby hlavní města byla přeložena do středu krajů. Praha měla být zvláštním krajem s jedním městským hejtmanem.

Několik zvláštních šetření i osobní návštěva Josefa II. rozhodnuto o reformě krajské správy, od nového rozdělení na kraje upuštěno. Reforma vyhlášena dvorským dekretem z **12. 2. 1784** – krajský úřad již zcela zbyrokratizovaný úřad, rozšířeno personální obsazení, zlepšeno hmotné zabezpečení úřednictva, krajští hejtmani postaveni na roveň guberniálním radům, všichni zaměstnanci placeni státem – k hejtman, 3 krajští komisaři, k sekretář, k protokolista, 2 kancelisté, praktikanti, 2-4 dragouni – výjimkou jen zaměstnanci krajské filiální pokladny a zaměstnanců zdravotní služby krajský chirurg a krajský fyzik – placeni stavy. Právomoc krajských úřadů byla podstatně rozšířena – KÚ se stával stále všerohodující instancí.

1787 vydána manipulační instrukce krajských úřadů – obsahovala i popis činnosti jednotlivých zaměstnanců.

Zvýšena autorita krajského hejtmana a veškeré rozhodování spočívalo výhradně v jeho rukou, velký důraz kladen na osobní vizitace.

Vztah ke guberniu – KÚ podávaly pravidelně zprávy, guberniální úředníci přicházeli ke kontrolám

K úředníci stejně kontrolovali patrimoniální a městské úřady.

Josefínské pojetí úřadu takové, že v zásadě zachováno až do roku 1850 bez podstatnějších změn. Dávalo i prostor pro stále rostoucí kompetence.

Zemská-provinciální (samo)správa

Prostřednictvím **decenálních recesů** se stavy vzdaly svého vlivu zrušením místodržitelství nebyly zemští úředníci zcela zbaveni svého vlivu – byla jim určitou dobu ponechána omezená soudní agenda jako konsensu královských českých nejvyšších zemských úředníků – pod vedením nejvyššího purkrabího

Zemské sněmy

Scházely se každoročně, ale mohl je svolávat jen sám král a vysílal k nim své komisaře

1748 – schválením **decenálních recesů** se sněmy zbavily zbytku svých pravomocí

Za Josefa II. zasedání sněmů pouhou formalitou, pak ustávají úplně

1789 svolal Josef II. český ZS a předložil mu berní postulát – mělo to být naposledy

1790 Leopold II. vyzval sněmy, aby mu podaly svá přání (desideria) popřípadě stížnosti (gravamina).

Stavové žádali:

– vydání nového zemského zřízení ve shodě se stavy,

- aby všechny státní zákony byly před vydáním předkládány sněmu a každý člen sněmu aby mohl podávat návrhy bez předběžného svolení královských komisařů.

- Stavové nepopírali zákonodárnou moc panovníka, domáhali se součinnosti při jejím výkonu. **Leopold II.** přiznal stavům práva, která jim byla udělena v době třicetileté války, obnovil jejich orgány, které existovaly k roku 1779 – především stavovské zemské výbory, stejně jako práva, která se do té doby na sněmu prakticovala.

Činnost zemských sněmů tedy za Leopolda II. započala – stejně ale jen omezený hlas v legislativě – chtěl-li některý člen sněmu podat návrh, mohl jej předložit buď královským komisařům nebo stavovskému zemskému výboru – tou cestou se návrh do sněmu dostal.

Od 1792 se opět konaly neformální schůze českých stavů vedle přísně formálních postulátových sněmů. Od počátku 40 let 19. stol. se staly častějšími a nabývaly na významu. 40. léta 19. stol. – opět napětí panovník x stavy – stavy opět požadovaly zachování zbytku svých výsad

Spor – zda panovník může obsadit nejvyšší úřady v Českém království osobami, které nejsou usedlými členy panského stavu.

Komise českého sněmu vypracovala 1847 tzv. **dedukci o právní nepřetržitosti ústavních práv a svobod českých stavů** – dedukcí vrcholila předbřeznová stavovská opozice v ČZS.

Požadavky – postulát účasti na zákonodárné moci, který vláda předtím již výslovně zamítla s odvoláním na striktní znění Obnoveného zřízení zemského

Pravomoc zemských sněmů již omezena jen na:

- povolání berní
- rozvrhování berní a jejich vybírání
- vedení katastru
- vedení inkolátních a indigenátních knih
- provádění předpisů o zemských deskách
- předepisování, vybírání a odvádění dědické daně
- přijímání nápojové daně
- správa zemského jmění zejména domestikálního fondu

Na tuto činnost sněmů stejně ještě dohlíželo gubernium a spojená dvorská kancelář.

Stavovské zemské výbory

Také pod kontrolou zeměpanských úřadů

Funkční období v Čechách 2, 3, 4 roky, Morava 6 let.

Aby stavové nezasahovaly do zeměpanských úřadů – v jejich čele jako ředitelé nejvyšší zemští úředníci

- v čele českého gubernia – od roku 1762 nejvyšší purkrabí
- na Moravě od 1636 moravský zemský hejtman v čele královského tribunálu, od 1762 v čele moravského gubernia

Po obnovení **Leopoldem II.** vykonávaly tutéž agendu jako dříve, ke konci své existence byly Zemské výbory v podstatě *vládní institucí* protože jejich direktori spolu se zástupci duchovenstva a byrokratickými zástupci královských měst v nich vždy poslušně hájily stanovisko dvora.

Stavovské zemské výbory přežily revoluční rok 1848 a působily až do roku 1861, kdy byly nahrazeny zemskými výbory podle únorové ústavy.

Morava

Slezsko

1742 po ztrátě značné části Slezska – ve zbylé části vytvořen – **knížecí sněm** – scházel se jednou ročně, kromě tohoto zasedání se scházeli členové sněmu v Opavě několikrát do roka k vyřizování běžných zemských věcí (s názvem veřejný konvent – conventus publicus)

ZÁSADNÍ REFORMA JUSTIČNÍ SPRÁVY – JOSEF II – 1783

S novou organizací justice **1783** zanikl soudní senát českého gubernia = nadále jen správním úřadem.

Zrušení soudního senátu českého gubernia mělo výrazné důsledky pro stavy = *nejvyšší zemští úředníci* v Čechách tím přestali být členy gubernia a všechna jejich další působnost vlastně skončila – jejich úřady vlastně klesly na pouhé čestné hodnosti a nebylo ani dbáno o jejich obsazování

Nejvyšší purkrabí – nadále v čele gubernia

Nejvyšší hofmistr – v čele nového apelačního soudu

Nejvyšší sudí – v čele nově zřízeného zemského soudu

Nejvyšší zemský písař – ředitelem úřadu zemských desk

Podkomoří – hájil ještě nějaký čas dohled nad hospodářstvím královských měst. K přímému zrušení ani ostatních úřadů nedošlo, byly jen postupně zbavovány skutečných funkcí.

DALŠÍ REFORMNÍ ZÁSAHY:

- **1781** – *civilní soudní řád* pro všechny rakouské země (sporné a nesporné = adeliges Richteramt – patřily sem např. poručenské a sirotčí záležitosti, pozůstalostní řízení, různá notariátní agenda)
- **1788** – *trestní soudní řád*
- *Tzv. regulace soudů* – postátnění soudů – byly již zeměpanské nebo se alespoň řídily jednotnými hmotně právními procesními a manipulačními zásadami.
- Soudy spjaty vzájemným instančním postupem – měl vyloučit dřívější libovůli nižších soudů
- Nutným předpokladem právnické vzdělání – podle typu soudů – různý stupeň
- **Soudy první stolice již přesně rozlišovány na:**

- **-všeobecné** – tzv. **místní soudy** – magistráty měst a městeček s „vlastní“, jurisdikcí a justiční úřady pozemkových vrchností – vykonávaly povšechnou spornou i nespornou pravomoc v příkázaném obvodu
- **Magistráty** – vykonávaly úplnou spornou pravomoc místních soudů a byly soudy organizovanými – kolegiálními.

-
- I. **magistráty s plně regulovanými soudy** (organizované či kolegiální soudy - v Čechách Praha + 28 magistrátů
 - všechna zemské města + některá zvlášť významná města, která si mohla zřídit úplný magistrát placených = zkoušených radů včetně purkmistra
 - dále i významnější města s nejméně 3 zkoušenými právníky
 - II. **města s neúplně regulovanými soudy** = tzv. syndikalizovaný magistrát vesměs municipální města a městečka – alespoň **1 zkoušený radní = syndik**, byly to také organizované soudy, sbor doplněn nezkoušenými = neplacenými soudci = regulované magistráty v užším slova smyslu.
 - III. **Všechna ostatní** – hlavně poddanská městečka a města. Neostala-li oprávnění k vedení pozemkových knih o městských nemovitostech, omezovala se jen na běžné věci místní policie – v ostatních podléhala své vrchnosti
-

Justiční úřady pozemkové vrchnosti byly místní soudy neorganizované – tj. samosoudy, o svou moc se dělily s hospodářskými úřady.
Soudní úředníci vzati do přísahy – především **justiciář** (místní soudce), **aktuár** a **soudní sluha**.

Zajištění trvalého úředního sídla, soudní kanceláře, stanovení přesných soudních dnů.

Výkon vrchnostenské soudní pravomoci – vykonávaná jménem majitele panství, na jeho náklad, podléhal státnímu doзору – prostřednictvím ročních výkazů zasílaných apelačnímu soudu.

1788 – nařízeno – delegované magistráty – v každém kraji tři vhodně položené magistráty alespoň s dvěma placenými soudci – přidán soudce třetí = organizovaným soudem – sem delegovala vrchnost bez justiciáře své záležitosti.

Od 1814 několik dominií mohlo mít společného justiciáře – vystupoval jménem delegující vrchnosti – delegace se schválením a pod dohledem apelačního soudu.

JUDICIUM DELEGATUM IN CAUSIS SUBDITORUM druhá instance- po krajských úřadech – pro odvolání a stížnosti poddaných na chování jejich vrchnosti – souviselo s placením daní a jinými záležitostmi vztahu VxP

- 1755 agenda převedena na již dříve existující **JUDICIUM IN CAUSIS SUMMI PRINCIPIS ET COMMISSORUM** pro projednávání všech žalob fisku, zkracování regálů, záležitosti kontrabandu, vyšetřování dezertérů, spory o cechovní a řemeslnické artikule a o honbu a nyní i spory poddaných s vrchností.
 - privilegované – především
 - zemské soudy – Praha, Brno, 4 slezské – Těšín, Opava, Jánský vrch a Bílsko, byly to již soudy zeměpanské a byrokraticky organizované
 - ČZS – president – nejvyšší sudí, vicepresident a 16 radů, 8 sekretářů a další personál
 - M-SZS – president = nejvyšší sudí, zastupoval jej zemský písař, jako první z 10 radů, 4 sekretáři
-

Zemské soudy tedy první instancí pro civilní záležitosti privilegovaných stavů – šlechty, duchovenstva, královských měst, klášterů apod. Dále záležitosti fisku.

Tím, že se ZS staly soudy stálými – vliv i na vedení zemských desk, které byly právě dříve stálou kanceláří zemského soudu. Úřady zemských desk omezeny jen výlučně na zápisy zemsko-deskových statků a staly se jen pomocnými a podřízenými orgány zemských soudů s nimiž splynuly.

Horní soudy – spory o provozování dolů, sporné i nesporné kauzy se vztahem k hornímu dílu a kázeňské věci důlních úředníků i horníků.

- 1783 vznikly tři oblastní (distriktní horní soudy – Jáchymov, Příbram a Kutná hora (sem spadal i Morava a Slezsko

- 1804 ještě horní soud ve Stříbře

Merkantilní a směnečné soudy – vznikají za MT na základě směnečného řádu z r. 1763 pro podporu hospodářského života a původně byly považovány za + z guberniálních komisí, spory vzniklé ze vzájemného obchodního spojení mezi obchodníky nebo továrníky, vznikly v Praze, Brně, Opavě. Směnečný činitel mohl podat na svého dlužníka urychlenou směnečnou exekuci.

Rozhodování zásadně trojinstanční

- v první instanci vedle soudců i přísedící z řad směnárníků, kupců, podnikatelů, účast laického živlu na rozhodování výhradní.
 - Druhá instance – *apelační směnečné a merkantilní soudy* – v hlavních zemských městech.
 - Třetí instancí – Oberste Justizstelle – Wien
-

1. reformu ještě Josef II. – jako 2. instance všeobecné apelační soudy

2. reforma – ruší prvoinstanční směnečné soudy – agendu přenáší na magistráty zmíněných měst – trvá až do roku 1850

Lenní soudy pro zeměpanská léna fungovaly jako lenní soudy zemská práva v Praze a Brně, nejvýznamnější soukromé léno lenní poddanství AEPC Olomouc – **knížecí arcibiskupský soud v Kroměříži**

Zvláštní – neexistovaly jako samostatné instituce – stávaly se jimi všeobecní i privilegované soudy, když zasahovaly mimo svou obvyklou působnost

TRESTNÍ SOUDNICTVÍ

Pojato do **druhé etapy josefínských reforem** – zahájené **1787** – byly vydány předpisy hmotného trestního práva a *organizační norma* o novém uspořádání trestní soudní pravomoci. **1788** následovaly předpisy trestního procesního práva

Organizační norma žádala přenesení kriminální agendy „jen na takové soudy, které budou vybaveny dostatečným počtem zkoušených a řádně placených mužů“. V trestním procesu se stále víc uplatňoval vyšetřovací (vyhledávací) princip, tj. inkviziční zásada, podle které bylo úřední povinností soudů pátrat po skutečnostech potřebných k rozhodnutí bez ohledu na strany a jejich vůli a postup.

I. instance – výhradně **KRIMINÁLNÍ SOUDY** – měly být zřizovány zpravidla pro kraj se sídlem soudu v krajském městě – prosazovalo se značně pomalu – počet trestních soudů se však postupně dařilo redukovat. Tím ustává kriminální agenda u ostatních typů soudů, které jsou povinny předat dopadené delikventy (bez ohledu na jejich stav, povolání nebo důstojenství) oblastně příslušnému kriminálnímu soudu.

Policejní přestupky odkázány na pravomoc politických vrchností, ve 2. instanci je stíhala gubernia, ve třetí dvorská kancelář. Drobné přestupky proti klidu a pořádku, bezpečnosti, veřejné slušnosti, stíhaly vrchnostenské úřady a magistráty jako orgány místní policie.

Na tomto rozdělení trestní kompetence nezměnil nic ani trestní zákoník z roku 1803 nebo 1830.

Kriminální soudy byly soudy kolegiální, nebyly zeměpanské, protože tuto pravomoc vykonávaly magistráty příslušných měst. V roce **1845** byly však prohlášeny náklady kriminálních soudů za zeměpanské, a tím nabyly i tyto soudy zeměpanského charakteru. Uchazeči o úřad kriminálního soudce se museli podrobit „přísné“ zkoušce z platného trestního zákona před komisí apelačního soudu a předepsané služební přísaze. U kriminálních soudů působili i laičtí přísedící, a to v počtu podle rozsáhlosti vyšetřovací agendy příslušného soudu. Dva z nich museli být přítomni každému vyšetřování a dbát správnosti zápisu otázek a odpovědí ve vyšetřovacím protokolu. Obzvláště kvalifikované přísedící, kteří byli schopni zastupovat i zkušenské kriminální rady, bylo možno přibrat i do sboru pěti votantů, které zákon požadoval k platnosti chodu a závěrů nalézajícího řízení.

Obviněný měl být vyšetřován a souzen tím soudem, v jehož obvodu byl dopaden, vyšetřování skutkové podstaty však příslušelo tomu soudu, v jehož obvodu byl zločin „předsevzat“. Z této zásady však existovala výjimka – vyšetřování i rozhodování v případech zeměpanských úředníků, příslušníků zemských stavů, šlechtických osob vůbec, duchovních křesťanských vyznání a imatrikovaných příslušníků tuzemských universit nebo lyceí příslušelo kriminálním soudům v hlavních městech. Tytéž soudy byly příslušné i pro případy velezrady a padělání peněz. Vojenské osoby musely být předány nejbližšímu vojenskému velitelství.

II. instancí v trestních záležitostech = *apelační soudy*, které působily jako **vrchní kriminální soudy** – byly **vrchními dohlédacími** úřady pro všechny kriminální soudy v zemi. Dávaly jim potřebná poučení, podřízené soudy dávaly čtvrtletní přehledy o všech vyšetřováních.

Vrchní kriminální soud alespoň jednou ročně dohlížel u kriminálních soudů na stav vězeňské péče, vyšetřovací praxi, vedení spisoven. Vrchní kriminální soud byl v některých stanovených případech povinen zaslat ještě před vyhotovením vlastního rozsudku návrh rozsudku i všechny průvodní materiály, vlastní posouzení **Oberste Justitzstelle** do Vídně ke konečnému rozhodnutí. – příklad?

Tresty uložené kriminálními soudy se odpykávaly ve věznicích kriminálních soudů, v provinciálních trestnicích, nebo trestnicích, které určil vrchní kriminální soud. Tresty za velezradu nebo padělání veřejných úvěrových papírů (papírových peněz) na pevnostech. Dohled na věznice byl věcí politické správy – tj. krajských úřadů a gubernií.

Josefínské soudy byly činné až do roku 1850.

1849 působily v Čechách

- jako **všeobecný soud civilní** – **senát pražského magistrátu + 197 magistrátů** (z toho v 55 královských ve 142 municipálních městech).,

Na Moravě a ve Slezsku – **67 magistrátů** +455 justičních úřadů

Jako **privilegované soudy** . zemská práva v Praze , Brně v Opavě – spojeny s magistráty

Horní soudy – Jáchymov, Příbram, Kutná Hora a Stříbro s 9ti zeměpanskými a 71 patrimoniálními substitucemi

Trestní soudnictví:

20 kriminálních soudů v Čechách, **6** na Moravě, **2** ve Slezsku + **zemské právo na Jánském Vrchu**

Feudální rozdrobenost soudnictví josefínskými reformami odstraněna a téměř všechny staré feudální soudy byly zrušeny = větší i menší zemské soudy, pražský komorní a purkrabský soud, staré apelační soudy, consesy in causis summi principis et commissorum, vrchní merkantilní a směnečné soudy, na krátko zrušen i olomoucký arcibiskupský lenní soud.

V oblasti městských soudů zanikla zvláštní soudní féra, také tzv. postranní práva v jednotlivých pražských městech, odpadl soud desetipanský, šesti i osmipanský, vyšehradský

soud, úřad hor viničních v Praze. Zrušeno také judiciální oddělení pražské university – agenda přešla na pražský magistrát.

Josefinské soudnictví – jedna z největších proměn v dějinách našeho soudnictví vůbec.

Literatura:

Bibliografická příloha

Soukromé všeobecné sbírky zákonů a norem z let

1740 - 1808	Josef Kropatschek	56 svazků
1808 - 1832	Wilhelm Gopard Goutta	32 svazků
1832 - 1848	Franz Xaver Pichl	14 svazků

Všeobecné sbírky zákonů úředního charakteru:

1780 - 1848	Justizgesetzsammlung	(JGS)
1790 - 1848	Politische Gesetzsammlung	(PGS)
1819 - 1848	Provinzialgesetzsammlung pro Čechy	
1819 - 1848	Provinzialgesetzsammlung pro Moravu a Slezsko	

Záplava právních norem nutila vydávat speciální sbírky zákonů **Johann Mayerna** – *Einleitung zur kreisamtlichen Wissenschaft im Konigreiche Bohmen*. Praha 1776.

Tyto sbírky téměř pro všechna odvětví – Rothova sbírka – pro Čechy

- vydávání titulárních kalendářů
- vydávání schematismů
- pomůcky k územnímu členění (lexikony) – dobové topografie
- **F. Palacký**: *Popis království českého*. Praha 1848
- Edice pamětí, deníků, korespondence
- Edice úředních pramenů – 2. odd. *Österreichische Zentralverwaltung*

Bohumil Baxa: *Dedukce o právní nepřetržitosti ústavních práv a svobod stavů českých*. SVPS 12, 1912, 298-324

Bohumil Baxa: *Inkolát a indigenát v zemích Koruny české od r. 1749-1848*. SVPS 9, 1909, 1-38

Pavel Bělina: *Teoretické kořeny a státní praxe osvěcenského absolutismu v habsburské monarchii*. ČSČH 29, 1981, 879-905.

Slavomír Brodesser: *K vývoji zemské správy na Moravě v 18. století*. ČMMZ, vědy společenské 61, 1976, 95-109

Slavomír Brodesser: *Moravskoslezské gubernium v letech 1783–1849*. Brno 1969 (netištěná disertace)

Slavomír Brodesser: *Reorganizace zemské správy na Moravě v polovině 18. století a vznik reprezentace a komory (1749)*. In: *Rodné zemi*, Brno 1988, 369-375.

Slavomír Brodesser: *Vznik moravskoslezského gubernia a připojení Slezska k Moravě v roce 1783*. In: *Sborník k nedožitým padesátinám dr. Jiřího Radimského*. Brno 1969, 125-160.

Jaroslav Dřímál: *Královský prokurátor a jeho úřad v letech 1745-1782*. SAP 20, 1970, 363-424.

Bohuš Matouš: *Státní konference 1809-1848*. ČAŠ 12, 1936, 1-62; ČAŠ 13-14. 1938, 39-120.

Antonín Mezník: *Poslední zasedání stavovského sněmu na Moravě roku 1848*. Praha 1877.

- Jaroslav Prokeš:** *Boj o Haugwitzovo „Direktorium in publicis et cameralibus“ r. 1761.* VKČSN 1926, IV, 1 – 74.
- Jaroslav Prokeš:** *Instrukce vydaná pro r. 1762 pro českou a rakouskou dvorní kancelář.* (Příspěvek k dějinám tereziánské správy a centralismu) VKČSN1926, V., 1-47.
- Bohuš Rieger:** *Drobné spisy 1- 2,* Praha 1914–1915, (vyd. K. Kadlec)
- Bohuš Rieger:** *O záměru Marie Terezie zreformovati stavovské soudy v Čechách,* Právník 10, 1891 (též in *Drobné spisy 1,* Praha 1914, 79–98.
- František Roubík:** *K vývoji zemské správy v Čechách v letech 1749 – 1790.* SAP 19, 1969, 41–188.
- František Roubík:** *Počátky policejního ředitelství v Praze.* Praha 1926.
- František Roubík:** *Pokusy o zřízení četnictva v Čechách.* SVPS 39, 1939, 161–188.
- Valentin Urfus:** *Zdomácnění směnečného práva v českých zemích a počátky novodobého práva obchodního.* Praha 1959.